

Fihi məzhəblər mövzusunda qızıl orta

**Hazırladı:
Ramin Mütəllim**

1443 hicri / 2022 miladi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Həmd ancaq Allahadır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəflərimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəlmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə layiq məbud yoxdur, O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir.

Məzhəb sözünün ərəb dilində lüğəti mənası “gedilən yol” deməkdir.¹ Bu sözün şəriətdə daşdığı mənaya gəldikdə isə şəriət alimləri (fəqihlər) “məzhəb” dedikdə bu və ya digər islam aliminin fihi rəylərinin və ictihadlarının məcmusunu başa düşürlər.² Bu alimlərin hər biri öz məzhəbinin qurucusu sayılır. Zaman keçdikcə məzhəblər bəzi amillərin təsiri altında tədricən yayılır, ya da müəyyən səbəblərə görə unudulurdu. Məzhəbin yayılmasında əsas amil tələbələrin öz müəllimlərinin - məzhəbin

---

¹ İbn Mənzur “Lisanul-Ərəb” 1/394.

² əl-Xattab “Məvəhib əl-Cəlil li Şərh Muxtəsər əl-Xalləl” 1/24.

banisi sayılan imamların tədrislərinin təbliği üçün göstərdikləri səydir. Məzhəb imamının çıxartdığı bütün dini hökmlərin onun tələbələri tərəfindən qələmə alınması və irəli sürdüyü rəylərin əsaslarının və metodlarının geniş tətbiqi məzhəblərin həyatda qalmasına və yayılmasına gətirib çıxaran əsas amillərdir. Bununla əlaqədar olaraq Leys ibn Sad, Davud əz-Zahiri, İbn Cərir ət-Tabəri, İbn Xuzeymə kimi bir çox görkəmli islam aliminin məzhəbi unudulmuş və yoxa çıxmışdır. İmam əş-Şafii رحمته demişdir: *“Leys (ibn Sad) Malikdən¹ daha elmi idi, lakin Leysin tələbələri onun elminə və bu elmin yayılmasına lazımi diqqəti göstərmədilər”*.²

Beləliklə, məzhəb – mötəbər islam aliminin qurduğu hüquq (fiqh) məktəbidir ki, bu məktəbin müxtəlif şəriət məsələləri ilə bağlı öz əsasları, qaydaları və hökmləri mövcuddur. Bu gün İslam

---

¹ Burada Maliki məzhəbinin banisi imam Malik ibn Ənəs رحمته nəzərdə tutulur. İmam əş-Şafii ilk dövrlərdə Mədinə şəhərində imam Malikdən dərs almış, Misirə köçdükdən sonra təhsilini Leys ibn Sadın yanında davam etdirmişdir. Beləliklə, bu iki alimin hər biri imam əş-Şafiinin müəllimi olmuş və o, onların hər ikisini şəxsən tanımışdır. Uca Allah onların hamısına rəhm etsin.
² əz-Zəhəbi “Tarixul-İslam” 1/308.

aləmində ən çox yayılmış dörd əsas sünni məzhəbi vardır:

1. Hənəfi məzhəbi - əsası imam Əbu Hənifə¹ ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;
2. Maliki məzhəbi - əsası imam Malik² ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;
3. Şafii məzhəbi - əsası imam əş-Şafii³ ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur;

---

¹ İmam Numan ibn Sabit (hicri 80-150) – daha çox Əbu Hənifə kimi tanınmışdır. Bağdad şəhərində doğulmuş, yaşamış və vəfat etmişdir. İbn Kəsir ﷺ deyirdi: *“İmam Əbu Hənifə Numan ibn Sabit – İraqın fəqih, görkəmli alimi olmuş və onun elminə bir çox alimlər müraciət etmişdir. Dörd məzhəbdən birinin əsası onun tərəfindən qoyulmuşdur”*. (İbn Kəsir “əl-Bidayə və-n-Nihayə” 10/107).

² İmam Malik ibn Ənəs (hicri 95-179). Mədinə şəhərində doğulmuş, yaşamış və vəfat etmişdir. İmam əş-Şafii ﷺ onun haqqında belə deyirdi: *“Söhbət alimlərdən gedirsə Malik, onlar arasında parlayan bir ulduzdur. Elə bir kəs yoxdur ki, ona Malik qədər minnət borcum olsun”*. (əl-Qazali “İhyə Ulum əd-Din” 1/27).

³ İmam Muhəmməd ibn İdris əş-Şafii (hicri 150-204). Fələstində Qəzzada dünyaya gəlmişdir. Daha sonra Məkkəyə köçmüş və Məkkə və Mədinə alimlərinin yanında elm almışdır. Bir müddət sonra o, Misirdə məskunlaşmış və orada vəfat etmişdir. İmam Yəhya ibn Səid əl-Kattan ﷺ onun haqqında belə deyirdi: *“Mən əş-Şafii qədər ağıllı və dinini yaxşı bilən birisini görməmişəm. Mən hər namazımda onun üçün ayrıca dua edirəm”*. (İbn Həcər “Təhziib ət-Təhziib” 9/27).

4. Hənbəli məzhəbi - əsası imam Əhməd ibn Hənbəl¹
ﷺ tərəfindən qoyulmuşdur.

Maraqlıdır ki, yuxarıda adları çəkilən məzhəb imamları biri digərinin müəllimi və ya tələbəsi olmuş və bir-birlərini yaxından tanımışlar. Bu onu göstərir ki, sözügedən məzhəblər müxtəlif əqidəyə malik olan və bir-birləri ilə düşmənçilik edən dini firqələr deyildi. Beləliklə, məzhəblərin yaranmasında əsas məqsəd həm fiqh elminin öyrənilməsinin asanlaşdırılmasından, həm də Quran və Sünnədə bilavasitə dəlili olmayan məsələlərin digər şəri əsaslara söykənərək izah edilməsindən ibarət idi. O ki qaldı Quran və Sünnədə birbaşa dəlili mövcud olan məsələlərə, məzhəblər arasında bu məsələlərin hökmləri ilə bağlı

---

¹ İmam Əhməd ibn Hənbəl (hicri 162-241). Bağdad şəhərində dünyaya gəlmiş və orada vəfat etmişdir. O, bir çox görkəmli şəriət alimindən və mühəddislərdən elm almış və bunun üçün tez-tez səfərə çıxmışdır. İmam Əhməd ﷺ çoxsaylı hədisləri müxtəlif ləfzlərlə və isnadlarla əzbərləyərək əsasən böyük hədis alimi kimi tanınmışdır. Onun müəllimi olan imam əş-Şafii ﷺ belə deyərdi: *“İraqdan çıxarkən geridə Əhməd ibn Hənbəldən daha elmi, təqvalı və alicənab birisini tərk etmədim”*. (İbn Kəsir “əl-Bidayə və-n-Nihayə” 10/335).

heç bir fikir ayrılığı yoxdur.¹ Buna görə də məzhəblər arasında Quran və Sünnə ilə birbaşa isbat edilən - gündəlik beş vaxt namazın qılınması, namaz üçün dəstəmazın alınması və birçox başqa əsas şəriət məsələləri ilə bağlı heç bir ixtilaf yoxdur.²

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq məzhəblər anlayışını aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:

- Məzhəblər – İslam hüququnun başa düşülməsini və praktikada tətbiqini asanlaşdırmaq üçün yaradılmış fiqh məktəbləridir. Bu məktəblərin hədəfi İslam əqidəsi ilə bağlı olan məsələlər deyil. Belə ki, dörd məzhəbin baniləri və ilk imamları əqidə məsələlərində əsasən eyni mövqedə dayanmış və vahid Əhli Sünnə əqidəsinə sahib olmuşlar. Onların əksəriyyəti fərqli məzhəblərə

---

¹ İstisna hal kimi Sünnədən bu və ya digər dəlilin məzhəb imamının əlinə keçməməsi mümkündür. Yaxud o, hədisi bilmiş lakin bildiyi halda onu səhvən zəif və ya başqa bir hədislə nəsx edilmiş hesab etmişdir. Bir alimin səhih hədisin mənası ilə razılaşmamasının bir sıra başqa səbəbləri də var. Bu mövzu ilə bağlı daha geniş məlumat üçün İbn Teymiyyənin “Məcmuu-Fətava” əsərində “Raful-Mələm anil-Əimməl-Əaləm” (20/232-247) adlı kitabına nəzər sala bilərsiniz.

² əl-Aşkar “əl-Mədxal iləş-Şəriah val-Fiqhul-İslami” səh. 153.

mənsub olsalar da, vahid Əhli Sünnə əqidəsini açıqlayan bir çox əsəri qələmə almışlar. Bilmək lazımdır ki, məhz əqidə məsələlərindəki ixtilaflar müsəlmanların bir-birilərilə düşmənçilik edən fiqərlərə parçalanmasına səbəb olmuş və vahid müsəlman icmasını zəiflətməmişdir. Bəzi hüquqi (fiqhi) mövzulardakı fikir ayrılıqları isə hətta səhabələrin vaxtında belə mövcud olsa da, bu ixtilaflar müsəlmanların parçalanmasına gətirib çıxarmamışdır.

- Bütün məzhəb baniləri və onların yolu ilə gedən ilk imamlar öz fətvalarında əvvəla Quran və Sünnədə olan dəlillərə istinad edirdilər. İrəli sürdükləri rəyə zidd olan bir dəlil ilə qarşılaşdıqlarında öz rəyini tərk edir və Peyğəmbərin ﷺ sözünə tabe olurdular. Buna görə də onlar belə deyərdilər: *“Əgər hansısa hədis səhihdirsə, mənim məzhəbim də odur”*.¹

---

¹ Bu söz imam Əbu Hənifəyə (İbn Abidin “əl-Haşiyyə” 1/63) və imam əş-Şafiiyə (ən-Nəvəvi “əl-Məcmu” 1/163) məxsusdur. Həmçinin buna oxşar sözləri digər imamlar da demişlər.

İmam Malik رحمته deyirdi: *“Mən səhv edə bilən adi insanam. Onun üçün mənim sözlərimi Quran və Sünnə ilə tutuşdurun. Əgər onlarla uyğun olduğunu görsəniz, onu məndən qəbul edin. Əgər onlar Quran*

Təəssüflər olsun ki, məzhəblərlə bağlı yanlış anlaşımlar və ifratçılıq da mövcuddur. Bu ifratçılıqları və yanlış mövqeləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- 1) Məzhəb baniləri və onların yolu ilə gedən ilk imamlar heç kəsdən məzhəb onların məzhəblərinə tabe olmağı tələb etmir və onların məzhəbinə tabe olmayanlarla düşmənçilik etmirdilər. Əksinə, onlar öz məzhəblərinin insanlara zorla qəbul etdirilməsinə və müsəlmanları başqa məzhəbin və ya alimin rəyinə tabe olmaq azadlığından məhrum olunmalarına qəti şəkildə qarşı çıxırdılar. Belə ki, xəlifə Mənsur imam Malikdən “Muvatta” əsərini və onun içindəki hökmləri dövlətin qanunlar məcəlləsi kimi təqdim edilməsinə istədikdə imam Malik رحمته buna etiraz edərək belə demişdir: *“Ola bilsin ki, bəzi insanlar mənim eşitmədiyim və kitabımda qeyd etmədiyim dəlillərə malik olsunlar”*.¹

---

və Sünnə ilə uyğun gəlməzsə, mənim sözlərimi tərk edin”. (İbn Abdul-Bərr “əl-Cami” 2/32).

İmam Əhməd رحمته deyirdi: *“Məni, Maliki, əş-Şafiini, Əvzaini və əs-Sovrini kor-korana təqlid etmə! Sən də onların elm aldığı mənbədən elm al!”* (İbn əl-Qeyyim “əl-İlam” 2/302).

¹ İbn Kəsir “Şərh İxtisar Ulumul-Hədis”, səh. 31.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, sonrakı nəsillər digər məzhəblərin nümayəndələrini yolu azmaqda və haqq yoldan uzaqlaşmaqda ittiham edərək öz məzhəbinə tabe olmağı yeganə haqq yol kimi təqdim etməyə başladılar. Bu cür yanaşmanın nəticəsində onlar bir-birinin arxasında namaz qılmağı qadağan edir və bunu başqa məzhəbdən olan imamın arxasında qılınan namazın batil olması və ya ən azı bəyənilməyən bir əməl olması ilə izah edirdilər. Vəziyyət elə bir səviyyəyə çatmışdı ki, fanatik təəssübkeşliklə məzhəblərə tabe olan sonrakı nəsillər başqa məzhəbin nümayəndəsinə qız vermək və ya qız almağı qəti şəkildə qadağan edirdilər.¹ Şübhə yoxdur ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabələri, məzhəblərin əsasını qoyan imamlar və onların ilk ardıcılları bu cür təəssübkeşlikdən və ifratdan uzaq olmuşlar.

- 2) Məzhəblər mövzusunda digər ifratçılıq – məzhəblərin tamamilə inkar edilməsi, onların rəyi ilə mütləq əməl etməyin qınanması, hətta fihi məsələlərin məzhəb kitablarından öyrənilməsinin

---

¹ əl-Albani “Sıfat Salət ən-Nəbiy”, səh. 58.

qadağan olunmasıdır. Əvvəlki mövqe yanlış olduğu kimi bu yanaşma da xətalıdır. Unutmamalıyıq ki, bu ümmətin bir çox alimləri özlərini dörd məzhəbdən birinə nisbət etmiş, mənsub olduqları məzhəb üzrə ixtisaslaşmış və buna rəğmən mötəbər alimlərdən heç birisi buna görə onları tənbeh etməmişdir. Bundan başqa İslam fiqhi öyrənən hər kəsə məlumdur ki, bu və ya digər məzhəbin fiqhə aid əsərlərini öyrənmədən İslam fiqhinin dərinədən mənimsənilməsi mümkün deyil. Buna görə də hər hansı bir məzhəbə tabe olmaq və ya onu öyrənmək tənqid ediləcək hərəkət deyil. Əslində tənqid olunacaq əməl hər hansı bir məzhəbin Quran və Sünnəyə tay tutulması və bələliklə, onun mütləq və danılmaz həqiqət kimi qəbul edilməsidir. Şeyx əl-Albani رحمته deyirdi: *“Bizim dəvətimizdə hər hansı məzhəbi Quran və Sünnənin yerinə qoymaq, ixtilaflı məsələlərdə və yaxud yeni hökmlər verərkən Quran və Sünnəyə məhəl qoymadan məzhəbə əsaslanmaq yolverilməzdir”.¹*

---

¹ əl-Albani “Sıfat Salət ən-Nəbiy”, səh. 61.

3) Məzhəblərlə əlaqədar digər bir ifratçılıq – məzhəblər arasında bir-birinə zidd olan bütün rəylərin eyni dərəcədə düzgün hesab edilməsi və mütləq həqiqət kimi qəbul olunmasıdır. Bu mövqenin tərəfdarları aşağıdakı uydurma hədisi dəlil gətirirlər: *“Ümmətimdə olan ixtilaflar rəhmətdir”*.¹ Bu yanaşma bu və ya digər məzhəbin mənsublarına imkan verir ki, onlar istədikləri məzhəbin və ya alimin rəyini, hətta bu rəy Quran və Sünnəyə açıq şəkildə zidd olsa da, nəfsi

---

¹ Şeyx əl-Albani bu hədislə bağlı belə demişdir: *“Əvvəla, bu hədis səhih deyil. Sözügedən hədis heç bir əsası olmayan uydurma hədisdir”*. Böyük alim əs-Subki bu hədislə bağlı belə demişdir: *“Mən bu hədisi nə səhih hədislər arasında, nə də zəif və uydurma hədislər arasında tapa bilmədim”*. Bu hədisin sadəcə aşağıdakı ləfzləri mövcuddur: *“Mənim səhabələrim arasındakı ixtilaflar sizin üçün rəhmətdir”* və *“Mənim səhabələrim göydəki ulduzlar kimidir. Onlardan hər hansı birinin ardınca getsəniz yolu tapacaqsınız”*. Bu hədislərdən heç biri səhih deyil. Birinci hədis zəifdir, ikinci isə uydurmadır. Mən bu hədislərin halını *“Zəif və uydurma hədislər toplusu”* adlı kitabımda 58, 59 və 61 sayılı hədislərin şərhində ətraflı şəkildə açıqlamışam. İkincisi, zəif olması ilə yanaşı, sözügedən hədis Müqəddəs Qurana açıq şəkildə ziddir. Belə ki, fikir ayrılığını qadağan edən və vəhdətə dəvət edən çoxsaylı ayələr mövcuddur...(onlardan) Uca Allahın aşağıdakı ayəsidir: **“Bir-birinizlə çəkişməyin və ixtilaf etməyin! Yoxsa zəifləyər və taqətdən düşərsiniz”** (əl-Ənfal, 46)”. (əl-Albani *“Sıfat əs-Salət ən-Nəbiy”*, səh. 53).

istəklərinə uyğun olaraq seçmiş olsunlar. Birinci halda Quran və Sünnə əvəzinə hər hansı bir məzhəb əsas kimi qəbul edilirsə, bu halda insanın nəfisi istəkləri və şəxsi maraqları əsas kimi götürülür. Əlbəttə, mötəbər İslam alimlərinin Quran və Sünnəyə istinadən yanlış da olsa, çıxardıqları hökmlərə hörmətlə yanaşmaq lazımdır. Lakin bu o demək deyil ki, birdən artıq həqiqət ola bilər və konkret bir məsələ üzrə müxtəlif rəyləri seçən kəslər eyni dərəcədə haqlı hesab edilə bilərlər. İmam Malik rahiməlləhu deyirdi: *“Yalnız bir həqiqət var. İki bir-birinə zidd olan fikir necə eynilə düzgün ola bilər?!”¹*

İmam əl-Muzəni rahiməlləhu deyirdi: *“Allah Elçisinin rahiməlləhu səhabələri bir neçə fiqhi məsələ üzrə fikir ayrılığına düşmüş və onların hər biri öz rəyini doğru, qarşı tərəfin rəyini isə xətalı hesab etmişdir. Buna görə də, onların hər biri qarşı tərəfin rəyini öyrənir və öz dəlilləri əsasında ona rəddiyyə verirdi. Əgər bu rəylərdən hər biri düzgün olsaydı, onlar bunu etməzdilər”.*²

---

¹ İbn Abdul-Bərr “Cami Bəyanul-İlm” 2/82, 88-89.

² İbn Abdul-Bərr “Cami Bəyanul-İlm” 2/81-82.

Bu səbəbdən mötəbər İslam alimləri Quran və Sünnədəki dəlillər yerinə, insanların nəfsi istəklərinə görə asanlaşdırılmış rəylərin seçilməsinə üstünlük verilməsini qınayırdılar. İmam Süleyman ət-Teymi رحمته deyərdi: *“Əgər sən alimlərin bütün asanlaşdırılmış (nəfs üçün rahat olan) rəylərini seçsən, bütün şərləri özündə toplamış olacaqsan”*. İbn Abdul-Bərr رحمته bu sözləri şərh edərkən belə demişdir: *“Bu, alimlərin yekdil rəyidir və bununla bağlı heç bir fikir ayrılığı yoxdur”*.

Uca Allahdan müsəlmanları haqq üzərində birləşdirməsini, onları dində ifrata və təfritə varmaqdan qorumasını diləyirik. Peyğəmbərimiz Muhammədə صلى الله عليه وسلم, onun ailəsinə, səhabələrinə və pak zövcələrinə Allahın salavat və salamı olsun!